

«Корюківка назавжди залишилася в серці...»

Рец. на: Устименко В. У кожного своя правда. Істина одна: Корюківка: довічний біль. – К.: Україна, 2013. – 440 с.: іл., портр.

Напередодні та в рік семидесятиріччя гуманітарної катастрофи, що стерла з лица землі польське місто Корюківка, з'явилося чимало видань, присвячених цій трагедії¹. З-поміж них привертає увагу книга з дещо нестандартною назвою – «У кожного своя правда. Істина одна: Корюківка: довічний біль». Автором її є уродженець Корюківського району, активний громадський діяч, член Чернігівського земляцтва у Києві й беззмінний керівник Корюківського відділення цього товариства В. Є. Устименко. Перше, що впадає у вічі, коли відкриваєш книгу, – посвята, варта того, щоб навести її повністю: «Присвячується тримісячному Колі Мойсеєнку (ХІІ. 1942 – ІІІ. 1943), шестирічній Єфросинії Юхимівні Доропій (1837–1943), понад семи тисячам корюківців, беззахисно, безвинно розстріляних, замучених, спалених німецько-фашистськими окупантами та їхніми найманцями у перші березневі дні 1943 року, а також понад ста двадцяти семи тисячам мирних жителів Чернігівщини, безвинно знищених фашистськими загарбниками з вересня 1941-го по вересень 1943 року у містах і селах практично кожного району області». Тим самим визначається лейтмотив праці: щире прагнення автора й упорядника добірки документів, спогадів очевидців, фрагментів художніх і публіцистичних творів розібратися у причинах трагедії, виявити привід, показати страждання земляків, їхній невщухаючий біль і змусити увесь світ поділити його.

Цій меті підпорядковується і структура книги. Вона включає «Освідчення» [с. 8–10]^{*} – своєрідне обґрунтування непроминального інтересу до минулого й сьогодення, всепоглинаючої любові автора до малої батьківщини – та шість розділів, у яких викладається авторська позиція щодо історії Великої Вітчизняної війни взагалі, окупаційного режиму, формування партизанського руху на півночі Чернігівщини зокрема, з'ясування передумов, перебігу та наслідків кривавої каральної акції проти мирного населення Корюківки 1–2 та 9 березня 1943 р. Чимало місця відведено також історії дослідження трагедії спаленого міста. Автор дотримується концепції про існування двох Корюківок. Історію першої – до початку березня 1943 р. розкрито у першому розділі книги [с. 21–21]: «Корюківка, населення якої у передвоєнний рік становила 13,6 тис. жителів, водночас зникла з Планети, забравши з собою практично усіх своїх мешканців. Залишилася лише територія з частоколом задимлених цегляних димарів» [с.138]. Друге місто важко й повільно відроджувалося з попелу руїн.

У книзі на основі документів та свідчень очевидців розгортається панорама його відживлення, яке творилося в рамках доби, тобто на цю начебто прозору як сльоза невинної дитини історію – знищення населення хай і невеликого, але міста – накладалася та чи інша, пануюча в даний історичний момент ідейна установка. Безумовно,

¹ Корюківка: злочин проти людяності. Зб. документів і матеріалів / Упоряд.: С. В. Бутко, Т. В. Макаренко. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2010. – 88 с.; Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни: Матеріали міжнародної конференції, м. Корюківка, 14 грудня 2011 р. / Упоряд. С. В. Бутко, Р. І. Пилявець. – Чернігів: Вид-во «Десна Поліграф», 2012. – 144 с.; Мартиролог встановлених жертв Корюківської трагедії 1943 року. Довідник / Упоряд.: С. В. Бутко, О. О. Толкачова; відп. ред. Р. І. Пилявець. – Чернігів: Вид-во «Десна Поліграф», 2011. – 220 с.; Мартиролог встановлених жертв Корюківської трагедії 1943 року. Довідник / Упоряд.: С. В. Бутко, О. О. Толкачова; відп. ред. Р. І. Пилявець. – 2-ге вид., переробл., випр. і доп. – Чернігів: Вид-во «Десна Поліграф», 2013. – 280 с.; Спалені села і селища Чернігівщини в 1941–1943 роках: злочини проти цивільного населення: Збірник док. і матеріалів / Упоряд.: С. В. Бутко, О. В. Лисенко; відп. ред. Р. І. Пилявець. – Чернігів: Вид-во «Десна Поліграф», 2013. – 224 с.

* Тут і далі в квадратних дужках посилання на рецензовану книгу.

велике наукове та історичне значення має оприлюднення оригінала складеного в Корюківці 31 травня 1944 р. документа під назвою «Акт... о злодеянии и зверствах немецко-фашистских захватчиков над мирными советскими гражданами...» [с. 212–213]. У ньому зафіксовано дані про 1482 жертви нацистського терору. Однак яким холодом віє від цих похмурих рядків: понад 400 страчених осіб позначені як «иждивенец» або «иждивенка» – між тим, виходячи з їхнього віку, це в основному діти, які ще навіть не ходили до школи [с. 213–287]. Чи не в цій владній байдужості до потерпілих можна вбачати джерело «забуття» трагедії, небажання її досліджувати, інформувати про неї і радянських людей, і світову громадськість. Безумовно, у Корюківці неможливо знайти людину, яка б про неї не знала. Але чи хоч щось чули про це в Україні? Навесні минулого року студенти-історики Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка брали участь в науковій конференції у Львові, організованій Українським католицьким університетом. Один з них підготував повідомлення про Корюківську трагедію. Повернувшись, юнак розповів, що учасники секції нічого про неї не знали. До речі, саме гостра потреба в інформаційній підтримці, забезпеченні громадськості достатньою кількістю друкованих видань, де б висвітлювалася ця подія, робить книгу В. Устименка актуальною й навіть злободенною. Однак поширенню її стоїть на заваді незначний наклад – 500 примірників.

Доречно, на нашу думку, виглядають і вміщені на сторінках видання державні документи, дотичні до заходів по вшануванню пам'яті жертв Корюківської трагедії з нагоди 70-річчя. У книзі також висвітлюються конкретні кроки новоствореного Організаційного комітету. До речі, один з його членів Віктор Майко долучився до видання праці В. Устименка, надавши необхідні кошти.

Автор широко використав також свідчення очевидців трагедії, яких він назвав «врятованими Богом», оскільки якихось раціональних аргументів щодо порятунку окремих людей навести не можна. Усього таких осіб було 26 [с. 296]. На жаль, далеко не всі дожили до наших днів, коли нецензуровані спогади стали записуватися і популяризуватися, набув поширення метод усної історії. Проте дещо збереглося. Подібні матеріали були підготовлені до друку й оприлюднені журналістами Юрієм Поташним, І. Листопадом, Олексієм Сунком, Зоєю Назаровою, Зоєю

Шматок та іншими. Ці людські документи позбавлені ідеологічної заангажованості, прості й щирі. Вони об'єктивно відображають у своїй сукупності позицію третьої сторони – людей, які були нездатні боротися з ворогом, до чого їх невинно закликали, й прагнули тільки одного – жити. Життя в умовах окупаційного режиму найчастіше зводилося до однієї форми – виживання.

Привертає увагу і широке використання публіцистики, спогадів (як правило, партизанських командирів) та написаних на їх основі художньо-документальних творів. Завдяки їх залученню книга набуває ознак хрестоматії, головна мета якої полягає у виявленні правди про подію далеко не місцевого масштабу, як з'ясувалося майже через сімдесят років по тому.

Важливим і логічно вмотивованим сегментом книги виступає і висвітлення внеску Чернігівського земляцтва у Києві у дослідження Корюківської трагедії. Доречним виглядає і включення спогадів «земляків з Києва», котрі тепер мешкають у столиці, а замолоду жили й працювали на Корюківщині.

На нашу думку, головною інтригою рецензованої книги стало висвітлення ролі радянських партизанів у Корюківській трагедії. Авторіві, народженому в партизанському краї, вихованому в дусі традиційної поваги до народних месників та їхніх ватажків (так, він знайшов теплі слова про О. Федорова) [с. 199–200], багатьох інших учасників партизанського руху, мабуть, нелегко далися критичні закиди на їхню адресу.

Проте В. Устименко сповідує історичну справедливість, а отже, його цікавить міра особистої відповідальності усіх, прямо чи опосередковано причетних до злочину. І йдеться, навіть не про безпосередніх виконавців катівської роботи. Військові злочини нацистів були засуджені на Нюрнберзькому процесі ще в 1945–1946 рр., і відтоді світова громадськість й уряди переважної більшості європейських держав свято дотримуються рішень трибуналу, як і резолюцій ООН про засудження геноциду як найтяжчого злочину проти людства й людяності. Питання щодо дій радянських партизанів набагато складніше. Вперше, понад 10 років тому, питання про ступінь їхньої вини порушив відомий журналіст й історик С. Павленко. Його стаття «Чорний понеділок», повністю передрукована у даній книзі [с. 144–151], викликала багато відгуків, породила жваве обговорення. Яскравим зразком різко негативної критики є стаття колишнього партизана, покій-

ного члена-кореспондента Національної Академії наук України В. Клоков з красномовною назвою «Народ избрал путь борьбы», також вміщена у книзі [с. 151–154]. Автор переконує у праві партизанів на боротьбу проти окупантів, наводить численні дані про їхні бойові успіхи. Однак суть дискусії лежить в іншій площині, вона визначається питанням, чи повинні були радянські партизани захищати мирне/цивільне населення, так планувати й провадити свої військові операції, щоб не наражати мешканців сіл і міст на відплатні акції. Відповідь сучасних істориків однозначна: такі розрахунки не входили до пріоритетів партизанського командування. Французький історик українського походження В. Косик писав: «Існування збройного опору і партизанського руху в Україні, яке безперечно спричинилося до приспішення розгромлення німецько-гітлерівських окупантів, було одночасно претекстом для збільшення німецьких репресій»². До речі, дослідник назвав у Чернігівській області спалені разом із жителями села Козари й Срібне³. Ймовірно, даних про Корюківку він не мав.

Інший автор – А. Козицький стверджує: «Після того як фронт пройшов через землі України та Білорусії, головним приводом до репресій проти мирного населення стали дії партизанів. Ще 16 липня 1941 р. А. Гітлер заявив: “Партизанська війна дає нам одну перевагу: вона дозволить винищити всіх тих, хто чинить нам спротив”. На Нюрнберзькому процесі захисники військових злочинців указували на потребу опору партизанському рухові як на причину репресій на східнослов’янських землях»⁴. Російський історик О. Гогун так сформулював головні цілі радянського партизанського руху: «Від самого початку збройної боротьби проти гітлерівських загарбників на окупованій території СРСР радянське військово-політичне керівництво ставило перед партизанами три основні завдання: усіма доступними засобами знищувати інфраструктуру тилу німецької армії, її комунікації і живу силу; організувати активну розвідувальну діяльність на ко-

ристь Червоної армії; провадити масову партійно-політичну роботу серед місцевого населення з метою його втягнення в усі форми опору окупантам, поповнення рядів партизанів»⁵. Отже, про захист місцевого населення від каральних акцій не йшлося. Власне, й один з відомих знавців стратегії й тактики радянських партизанів у роки Другої світової війни, вже згадуваний В. Клоков у спеціальній праці жодним словом не згадує про наявність подібних цілей, хоча й визнає: «Головним вирішальним фактором успішних партизанських дій в усіх війнах і воєнних конфліктах було ставлення до партизанів місцевих жителів. Від наявності або інертності й відсутності такої підтримки партизанів основною масою населення залежав успіх партизанських дій...»⁶.

В. Устименко, посилаючись на ґрунтовне дослідження провідних українських істориків «Україна в Другій світовій війні: Погляд з XXI ст.» (К., 2011), праці наукових співробітників Українського інституту національної пам’яті, численні статті журналістів, приходять до висновку про частку вини в трагедії Корюківки й радянських партизанів та очільників Радянської держави, які не дуже переймалися долею радянських громадян, котрі не з своєї вини опинилися на окупованій території. «То чи могла, чи мала бажання держава у таких умовах думати і діяти щодо захисту кількох тисяч мирних жителів столиці партизанського краю на Чернігівщині?» – ставить він риторичне запитання, розгорнутою відповіддю на яке є уся його книга. Водночас автор, посилаючись на ті ж джерела, наукові й науково-публіцистичні праці, застерігає від зображення партизанського руху «у чорно-білих кольорах» [С. 323], закликає усіх небайдужих долучитися до збирання коштів на спорудження в Корюківці пам’ятника-меморіала спаленим селам України [с. 186].

Книга В. Устименка вийшла змістовною, переконливою, людяною. Безсумнівно, вона зіграє позитивну роль у поширенні правдивої інформації про Корюківську трагедію не тільки в Україні, а й поза її межами.

² Косик В. Втрати України під час Другої світової війни // Український історик. – 2005. – № 2–4. – С. 198.

³ Там само. – С. 201.

⁴ Козицький А. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у XX ст. (причини, особливості, наслідки): навч. посібник. – Львів, 2012. – С. 391.

⁵ Родня. Полиция и партизаны, 1941–1944. На примере Украины / Авт.-сост.: А. Гогун, И. Дерейко, А. Кентий. – К., 2011. – С. 30.

⁶ Клоков В. И. О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941–1944). – К., 1994. – С. 71–72.